

Izlaganje sa znanstvenog skupa

323.15:05(497.11)

323.15:070(497.11)

Predstavljanje nacionalnih manjina: analiza sadržaja tiskanih medija u Srbiji¹

LELA MILOŠEVIĆ
GORDANA STOJIĆ ATANASOV*

Sažetak

Predmet rada je način na koji tiskani mediji u Srbiji informiraju o životu nacionalnih manjina. Slika manjina stvorena u medijima utječe ne samo na stavove većinskog naroda prema pripadnicima manjina, već i na formiranje i održavanje identiteta manjina i njihovo integriranje u širu zajednicu. Marginalizacija manjina u medijima pojačava njihovu »nevidljivost« u društvu, a reducirana slika o manjinama, koja nastaje kao rezultat medijske selekcije društvenih iskustava i uloga, utiče na poticanje predrasuda prema njima.

Rad se temelji na kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi sadržaja jednogodišnjeg pisanja dva visokotiražna dnevna lista. Osim analize kvantitativne zastupljenosti sadržaja o nacionalnim manjinama, analizirana je kvaliteta izvještavanja o nacionalnim manjinama: pokrivenost različitih područja života (privreda, politika, kultura, manjinska prava, svakodnevni život, konflikti i međunacionalni odnosi) i povezivanje pojedinih manjina za samo jedan ili nekoliko problema; izvori informacija o manjinama i tretman etničkih aktera (kolektivnih i individualnih); vrijednosna usmjerenost tekstova; utjecaj političke situacije i stanja međuetničkih odnosa na obujam i sadržaj izvještavanja.

Ključne riječi: nacionalne manjine, tiskani mediji, istraživanje, analiza sadržaja, Srbija

*

Lela Milošević i Gordana Stojić Atanasov su asistentice na Filozofskom fakultetu u Nišu.

1

Rad s projekta *Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije (1310)* koji se realizira u Institutu za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu, a financira ga Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije.

Uvod

U suvremenom društvu slika o sebi i drugima velikim dijelom se formira na temelju izvještavanja sredstava masovnog komuniciranja. Komunikacija među različitim društvenim grupama posebno je važna u multietničkim društvima jer odsutnost komunikacije produbljuje razlike i potiče nepovjerenje. Obujam i sadržaj informacija u medijima ograničeni su selekcijom koja je rezultat djelovanja niza činilaca: društveno-političke situacije, utjecaja vladajuće politike, dominantne kulture i ideologije, vlasništva nad medijima, socio-kulturnih karakteristika novinara, kao i karakteristika samih medija. U tom smislu može se reći da novinarsko izvještavanje ne samo da predstavlja stvarnost, već je i stvara: možemo govoriti o društvenom proizvođenju stvarnosti u medijima – selekciji događaja, njihovom smještaju u širi kontekst i interpretaciji.

Način na koji mediji izvještavaju o nacionalnim manjinama posebno je važan u multietničkim društvima. Mediji utječu na formiranje identiteta manjina i na njihovu percepciju svog položaja u društvu. Oni, također, utječu na predstavu koju o manjini kao cjelini i njenim pripadnicima ima većinski narod – mediji su često jedino sredstvo za stjecanje saznanja o nacionalnim manjinama. Marginalizacija manjina u medijima pojačava njihovu marginalizaciju u društvenom životu i dovodi do povećanja jaza između većinskog naroda i manjine – nedovoljno znanje o pripadnicima manjina onemogućava razumijevanje njihovog ponašanja, pa se ono može protumačiti neprijateljskim. Tako nedovoljno znanje o tome što ustvari znači ostvarivanje prava nacionalnih manjina često vodi strahu da svaki takav zahtjev znači istodobno i teritorijalne pretenzije, separatizam i slično.

Osim podzastupljenosti, u medijima se često javlja uprošćeno i neadekvatno informiranje o nacionalnim manjinama – predstavljanje manjina kao homogenog entiteta, korištenje stereotipnih slika, isticanje negativnih pojava. Tendencija da se o manjinama piše samo u vezi s problemima i incidentima vodi do razvijanja shvaćanja kako nema uspješnih međunacionalnih odnosa i kako su pripadnici manjina irelevantni za razvoj društva.

Poslije promjena u listopadu 2000. godine »govor mržnje« više nije u izraženoj mjeri uočljiv u medijima u Srbiji, ali se može postaviti pitanje koliko su prisutni različiti oblici, često prikriveni, negativnog slikanja nacionalnih manjina.

Na temelju popisa stanovništva iz 2002. godine, od ukupnog broja stanovnika Srbije bez Kosova i Metohije 82,86% su Srbi, a najbrojnije nacionalne manjine su Mađari (3,91%), Bošnjaci (1,82%),² Romi (1,44%), Hrvati (0,94%) i Albanci (0,82%).³

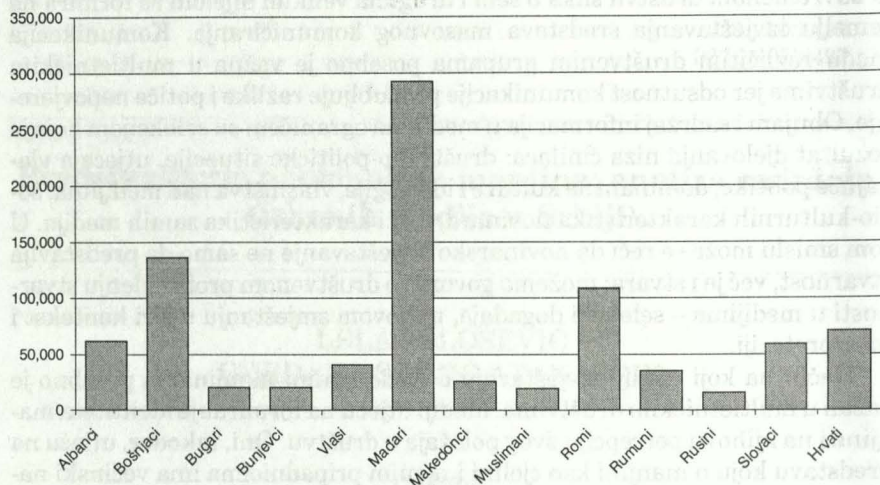
2

Bošnjaci su na ovom popisu prvi put dobili mogućnost izjasniti se pripadnicima bošnjačke nacionalne manjine; osim toga 0,26% građana Srbije se izjašnjavaju kao Muslimani.

3

Vidi prilog 1.

Slika 1: Najbrojnije nacionalne manjine u Srbiji (2002. godine)

Izvor: Republički zavod za statistiku, *Saopštenje br. 295*, godina LII, 24. prosinca 2002.

Predmet i metoda istraživanja

Predmet rada je način na koji tiskani mediji u Srbiji informiraju o životu pripadnika nacionalnih manjina. Osim analize kvantitativne zastupljenosti sadržaja o nacionalnim manjinama, analizirana je i kvaliteta izvještavanja: pokrivenost različitih oblasti života (privreda, politika, kultura, manjinska prava, svakodnevni život, konflikti i međunacionalni odnosi); teme »karakteristične« za pojedine manjine; izvori informacija o manjinama i tretman etničkih aktera (kolektivnih i individualnih); vrijednosna usmjerenost tekstva; utjecaj političke situacije i stanja međuetničkih odnosa na sadržaj i usmjerenost izvještavanja.

Izvorna građa koja je poslužila kao temelj analize formirana je na temelju pisanja *Politike* i *Blica* koji spadaju među najtiražnije listove u Srbiji. Izbor ova dva lista trebao je omogućiti dobijanje što obuhvatnije slike o medijskom predstavljanju manjina s obzirom na to da je razlika između ova dva lista višestruka: u pogledu obujma izvještavanja, uređivačke politike, tradicije, stila, kao i publike kojoj se obraćaju. Osim toga, *Blic* je u doba prethodne vlasti bio opozicijski, a *Politika* režimski list, često optuživan da je znatno pridonio raspirivanju nacionalizma u Srbiji.⁴

4

Više autora se bavilo analizom pisanja *Politike* u doba Miloševićevog režima: Aljoša Mimica i Radomir Vučetić, *Vreme kada je narod govorio*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2001, Đokica Jovanović i

Analizom je obuhvaćeno izvještavanje o manjinama u tijeku 2002. godine na reprezentativnom uzorku. U nastojanju da se poštuje pravilo o ujednačenoj stopi izbora pri formiranju uzorka, analizirano je pisanje tiskanih medija tijekom svakog drugog mjeseca (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac), a u sklopu ovih mjeseci izabran je svaki četvrti dan (1, 5, 9, 13, 17, 19, 21, 25, 29). Interval od četiri dana osigurava najveću reprezentativnost uzorka jer omogućuje ravnomjernu zastupljenost svih dana u tjednu.⁵ Na takav način nastojalo se izbjeći sezonske varijacije, kao i neujednačenost u zastupljenosti različitih sadržaja tijekom nedjelje. Tako formiran uzorak činilo je po 48 brojeva *Politike* i *Blica*.

Kao jedinica analize uzet je pojedinačni tekst. Sistem kategorija izgrađen je na temelju analize relevantne literature i rezultata dosadašnjih istraživanja i primijenjen na izabranom uzorku, a zatim je dopunjen temama koje su se javljale u statistički značajnom obujmu. Tematska kategorizacija priloga određena je dvostrukim zahtjevima: s jedne strane, ona je trebala biti dovoljno opsežna da obuhvati raznovrsnost sadržaja, a s druge strane, trebala je ostati u dovoljnoj mjeri ograničena kako se ne bi rasplinula u detaljima koji onemogućavaju uvid u glavne kategorije i trendove. Svaki tekst je svrstan u određenu kategoriju, ali su također, u cilju očuvanja raznovrsnosti sadržaja, konkretizirane osnovne teme, akteri, pristup. Na taj način je omogućeno da analizom budu obuhvaćene teme koje su vezane za konkretne događaje, lokalne specifičnosti i slično, a s druge strane, unaprijed određene teme su omogućavale procjenu koji se aspekti života manjina malo ili uopće ne prate u tiskanim medijima.

Analizom nisu obuhvaćeni tekstovi koji se odnose na Kosovo i Metohiju i suđenja pred Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju u Haagu. S obzirom na obujam izvještavanja o Kosovu i Haagu, uvođenje ove dvije teme bi »iskrivilo« sliku o kvantitativnoj zastupljenosti tekstova o manjinama koje žive u Srbiji. To, naravno, ne znači da način na koji se izvještava o položaju Srba na Kosovu i ratnim zločinima na teritoriju bivše Jugoslavije ne utječe na međunacionalne odnose u Srbiji, ali bi tekstovi o ovim temama zahtjevali posebnu analizu (uvođenje novih kategorija, promijenjeni odnos većinski narod – nacionalna manjina i slično).

Kvantitativna i tematska zastupljenost tekstova o manjinama

U promatranom razdoblju, u 96 brojeva novina objavljeno je 165 tekstova o nacionalnim manjinama. Prosječno je bilo 1,7 teksta po broju, dok u 23 broja

drugi, *Parodija tragičnog*, Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica i dr, 2002, Aleksandar Nenadović, »Politika« u nacionalističkoj oluji, u *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, II dio, prir. Nebojša Popov, Samizdat B92, Beograd, 2002, str. 151-177.

5

Stjepan Gredelj, *S onu stranu ogledala*, IIC SSO Srbije, Beograd, 1986, str. 22-23.

nije bilo tekstova o manjinama. Promatrano prema novinama, u *Politici* je bilo 18,75%, a u *Blicu* 29,16% brojeva bez tekstova o manjinama. Razlika u broju tekstova o nacionalnim manjinama (u *Politici* je bilo 97, a u *Blicu* 68) može se objasniti time što *Politika* ima veći broj stranica, njeguje više rubrika i raznovrsne novinarske žanrove.

Nešto više od jedne trećine tekstova o nacionalnim manjinama povezano je s nekim od važnih događaja iz 2002. godine, kao što su usvajanje Zakona o prenošenju dijela nadležnosti AP Vojvodini (tzv. omnibus zakon) i Zakona o nacionalnim manjinama, popis stanovništva, prijevremeni lokalni izbori u Preševu, Bujanovcu i Medveđi i izbori za predsjednika Republike. Najveći broj tekstova se odnosi na lokalne izbore na jugu Srbije⁶ (13,9% od ukupnog broja tekstova): mediji su pratili cjelokupan izborni proces, od uvođenja privremenih mjera u ovim općinama, do konstituiranja lokalnih organa vlasti. O nacionalnim manjinama se dosta pisalo u kontekstu izbora za predsjednika Republike, ali su se mediji prvenstveno bavili mogućom potporom manjinskih političkih partija pojedinim kandidatima. Druga dva događaja povodom kojih se izvještavalo o nacionalnim manjinama su popis stanovništva (5,5% tekstova) i Zakon o nacionalnim manjinama (4,8%), dok su najmanje prostora dobili tekstovi o tzv. omnibus zakonu i Ustavnoj povelji državne zajednice Srbije i Crne Gore.

Rezultati istraživanja su pokazali da je za Srbiju, kao i za većinu drugih zemalja Jugoistočne Europe,⁷ karakteristično da se problemi nacionalnih manjina u medijima promatraju uglavnom sa stajališta unutarnje politike (slika 2). Od ukupnog broja analiziranih tekstova, 43,6% odnosi se na politiku. Skoro polovina je posvećena izborima, a osim toga izvještavano je o učešću nacionalnih manjina u republičkoj i saveznoj vlasti i lokalnoj samoupravi, zakonskoj regulativi i problemima regionalizacije, aktivnostima političkih partija, Ministarstva za etničke manjine i drugih državnih organa, kao i aktivnostima međunarodnih aktera. Polovina tekstova o politici se odnosi na albansku manjinu, a zatim slijede bošnjačka i mađarska.

Za razliku od političkih tema, ekonomska problematika je najmanje zastupljena (3,6%). Pritom treba imati u vidu da pet (od ukupno šest tekstova koliko je posvećeno ekonomskim problemima) izvještava o ekonomskom razvoju i ulaganjima na jugu Srbije. Ovo se može razumjeti ako se ima u vidu da su aktivnosti državnih organa i međunarodne zajednice usmjerene na ekonomski razvoj i poboljšanje životnog standarda bile sastavni dio mjera za rješavanje krize na jugu Srbije i integraciju Albanaca. Međutim, iz ovoga proizilazi da se o ekonomskim problemima ostalih nacionalnih manjina ne piše uopće. Iznimka je samo jedna reportaža o uspješnom privredniku

6

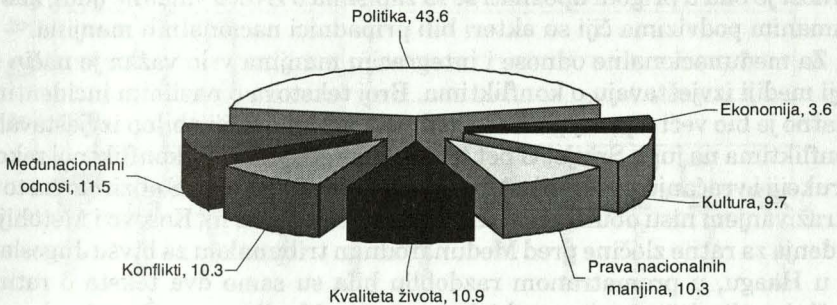
Termin »jug Srbije« koristi se kao zajednički naziv za tri općine – Preševo, Bujanovac i Medvedu, u kojima je koncentrirano albansko stanovništvo.

7

Snježana Milivojević, *Mirroring Images: Ethnic Minorities in the South East European*, Media Diversity Institute, <http://www.media-diversity.org>

bošnjačke nacionalnosti iz Novog Pazara. Najaktualniji ekonomski problemi društva, o kojima se inače mnogo piše, kao što su privatizacija, denacionalizacija, investicije i njihove posljedice, uopće se ne povezuju s nacionalnim manjinama, iako su neke manjine koncentrirane u najnerazvijenijim regijama.

Slika 2: Struktura analiziranih tekstova po temama

Druge teme (kultura, prava nacionalnih manjina, kvaliteta života, konflikti i međunacionalni odnosi) zastupljene su ravnomjerno (oko 10%). Sadržaji o kulturi nacionalnih manjina (tradiciji, običajima, mentalitetu, vjerovanjima) omogućavaju upoznavanje većinskog stanovništva sa životom svojih sunarodnjaka druge nacionalnosti i vjere. Time slabi utjecaj stereotipa i otklanja se nepovjerenje što je uvjet za integraciju manjina u društvo. Rezultati istraživanja su pokazali da se najveća pažnja poklanja obilježavanju praznika i važnih događaja iz prošlosti, kao i obrazovanju. Većina od ovih tekstova odnosi se na Rome (otvaranje obrazovnih centara, značaj obrazovanja za poboljšanje položaja Roma, praznici). Nedostaje dublje upoznavanje s načinom života, religijom, običajima, kao i s aktualnim kulturnim stvaralaštvom manjina (djelovanje kulturnih udruženja, umjetničko stvaralaštvo, popularna kultura).

Više od polovine tekstova o pravima nacionalnih manjina odnosi se na prava manjina uopće što je povezano sa promjenama u zakonskoj regulativi (Zakon o nacionalnim manjinama i Ustavna povelja) i drugim aktivnostima državnih organa. Od konkretnih prava, najviše prostora je posvećeno informiranju na materinskom jeziku (gotovo četvrtina tekstova). U vrijeme provođenja popisa stanovništva promatrani tiskani mediji su detaljno informirali građane o njihovim pravima prigodom izjašnjavanja o nacionalnoj i etničkoj pripadnosti i upotrebi materinskog jezika. Samo jedan tekst u promatranom razdoblju posvećen je odnosima nacionalnih manjina s matičnom državom.

U cilju utvrđivanja u kojoj mjeri tiskani mediji upoznaju javnost s kvalitetom života pripadnika nacionalnih manjina, praćeno je izvještavanje o životnom standardu, siromaštvu, infrastrukturnoj opremljenosti naselja, nezaposlenosti, sigurnosti i kriminalu, demografskim kretanjima, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti i svakodnevnom životu običnih ljudi. Ove unaprijed definirane kategorije pokazale su da tiskani mediji uglavnom posvećuju vrlo malo pozornosti problemima s kojima se ljudi suočavaju u svakodnevnom životu. Iznimka je kriminal kome je posvećeno šest tekstova. Zahvaljujući tradiciji njegovanja reportaže kao novinarskog žanra (prije svega u *Politici*), javnost je bila u prigodi upoznati se sa zapisima o životu »malih« ljudi, kao i s humanim podvizima čiji su akteri bili pripadnici nacionalnih manjina.

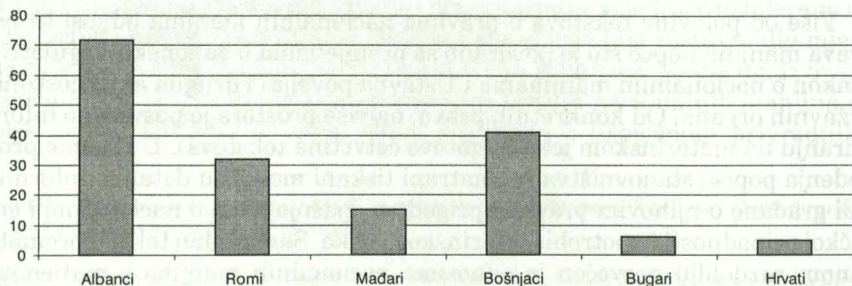
Za međunacionalne odnose i integraciju manjina vrlo važan je način na koji mediji izvještavaju o konfliktima. Broj tekstova o nasilnim incidentima znatno je bio veći u prvoj polovini godine kada su mediji obilno izvještavali o konfliktima na jugu Srbije. U pet tekstova se govori o postkonfliktnoj rekonstrukciji i vraćanju poverenja Albanaca u državne organe. S obzirom na to da istraživanjem nisu obuhvaćeni tekstovi koji se odnose na Kosovo i Metohiju i suđenja za ratne zločine pred Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju u Haagu, u promatranom razdoblju bila su samo dva teksta o ratnim zločinima (izvještavanje o suđenju za otmicu Muslimana u Štrpcima).

Međunacionalni odnosi su tema koja je zastupljena u 19 tekstova od čega se najveći broj odnosi na promoviranje vjerske i nacionalne tolerancije, kao i na slučajeve ispoljavanja nacionalizma, rasizma i diskriminacije.

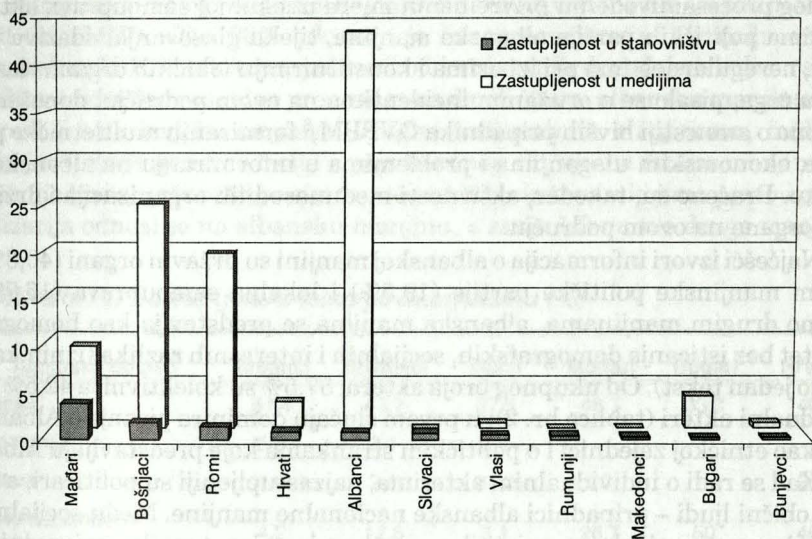
Portreti nacionalnih manjina

Analiziramo li tekstove sa stanovišta zastupljenosti pojedinih manjina, vidimo da je najviše prostora posvećeno Albancima, zatim slijede Bošnjaci i Romi, pa Mađari, Bugari i Hrvati.

Slika 3: Broj tekstova prema manjinama

Slika 4: Zastupljenost manjina u stanovništvu i u medijima

Usporedi li se zastupljenost pojedinih manjina u populaciji i zastupljenost tekstova o njima u tiskanim medijima (slika 4), može se primjetiti da ne postoji direktna korelacija. Najviše tekstova (43,6%) je o Albancima koji čine 0,82% stanovništva, dok o Slovacima (0,79% stanovništva) nema nijednog teksta. O najbrojnijoj nacionalnoj manjini u Srbiji, Mađarima, ima 9,1% od ukupnog broja tekstova koji se odnose na nacionalne manjine. Rezultati istraživanja navode na pretpostavku da obujam pisanja o nekoj manjini nije prvenstveno određen brojnošću manjine, već zavisi o uključenosti u konflikte, učešća političkih partija u vlasti ili zasebnosti pojedinih manjina (stradanja Židova u prošlosti, sudbina Nijemaca poslije II. svjetskog rata ili socijalna isključenost Roma).

a) Albanci

Od ukupnog broja analiziranih tekstova, 72 se odnose na albansku nacionalnu manjinu – polovina tekstova je o politici, zatim slijede teme o konfliktima i kvalitetu života (tablica br. 1). Tiskani mediji su detaljno izvještavali o popisu stanovništva i prijevremenim lokalnim izborima u tri općine na jugu Srbije (Preševo, Bujanovac i Medveđa). Posebna pažnja je posvećena popisu stanovništva iz dva razloga: prvo, jer su Albanci bojkotirali prethodni popis, a drugo, rezultati popisa su bili temelj za prijevremene lokalne izbore. Provođenje lokalnih izbora u Preševu, Bujanovcu i Medveđi bilo je dio mjera za

rješavanje konflikta, koje su trebale omogućiti uključivanje albanskog stanovništva u lokalnu samoupravu. Novine su izvještavale o svim fazama izbornog procesa: uvođenju privremenih mjera u lokalnoj samoupravi, aktivnostima političkih partija albanske manjine, tijekom glasovanja, odazivu birača, neregularnostima pri izborima i konstituiranju lokalnih organa vlasti. Osim toga, pisalo se o oružanim incidentima na ovom području, donošenju zakona o amnestiji bivših pripadnika OVPBM,⁸ formiranju multietničke policije, ekonomskim ulaganjima i problemima u informiranju na albanskom jeziku. Praćene su, također, aktivnosti međunarodnih organizacija i državnih organa na ovom području.

Najčešći izvori informacija o albanskoj manjini su državni organi (40,3%), zatim manjinske političke partije (19,5%) i lokalna samouprava (16,7%). Slično drugim manjinama, albanska manjina se predstavlja kao homogeni entitet bez isticanja demografskih, socijalnih i interesnih razlika (iznimka je samo jedan tekst). Od ukupnog broja aktera, 57,5% su kolektivni, a 42,5% individualni akteri (tablica br. 2); u prvom slučaju dominira pisanje o Albancima kao etničkoj zajednici i o političkim strankama koje predstavljaju Albance. Kad se radi o individualnim akterima, najzastupljeniji su političari, a zatim obični ljudi – pripadnici albanske nacionalne manjine. Među socijalnim akterima nema nijednog umjetnika, vjerskog dostojanstvenika, privrednika, stručnjaka i sportaša. Analiziramo li način na koji su prezentirani akteri, možemo zaključiti da tek svaki peti tekst pruža mogućnost pripadnicima albanske nacionalne manjine da neposredno informiraju javnost o svojim aktivnostima: u 17,3% slučajeva akteri su citirani, u 3,1% parafrazirani, a u svim ostalim slučajevima samo spomenuti, odnosno informacije o njima potiču iz drugih izvora (tablica br. 3).

Dominacija političkog pristupa u izvještavanju o nacionalnim manjinama vidi se i iz podatka da se jedna petina tekstova o albanskoj nacionalnoj manjini bavi aktivnostima političara i političkih partija. Najzastupljenije partije su Partija za demokratsko djelovanje i Partija za demokratsko ujedinjenje Albanaca, a od političara Riza Halimi i Nagip Arifi. Navedeni, kao i neki drugi političari, zauzimaju rukovodeće položaje u lokalnoj samoupravi, ali je vrlo teško razlučiti kad istupaju kao predstavnici svojih političkih partija, a kada kao predstavnici lokalne samouprave, jer se u tekstovima uz njihova imena uglavnom navode obje funkcije.⁹

Tekstovi su uglavnom izvještaji (61,1%) i vijesti (29,2%). Četvrtina tekstova je praćena fotografijama koje su u većini slučajeva funkcionalno povezane sa sadržajem teksta. Grupne i individualne fotografije pripadnika alban-

8

Oslobodilačka vojska Preševa, Bujanovca i Medvede

9

Takav problem se javlja i kada se radi o Jozefu Kasi, koga novinari predstavljaju kao predsjednika partije Savez vojvodanskih Madara i kad istupa kao potpredsjednik Vlade Republike Srbije. U tom pogledu je znatno lakše odrediti socijalnu ulogu Rasima Ljajića, jer novinari uglavnom jasno razlikuju njegovo istupanje kao saveznog ministra nacionalnih i etničkih zajednica i kao predsjednika Sandžačke demokratske partije.

ske nacionalne manjine čine 60% od ukupnog broja; ostalo su slike objekata i drugih aktera koji nisu pripadnici albanske nacionalne manjine (tablica br. 4). Namjeravani efekt teksta je najčešće informativan (87,5%), a zatim slijedi kritički (6,9%). Oko 90% tekstova je bez generalizacije i vrijednosno je neutralno. U 10% tekstova, polazeći od konkretnih događaja o kojima se izvještava, određene osobine prenose se na dio ili čitavu albansku manjinu. Usporedi li se s izvještavanjem o drugim nacionalnim manjinama, može se primjetiti da je generalizacija s pojedinačnog slučaja na čitavu manjinu izraženija kad se piše o Albancima – više od 2/3 tekstova u kojima postoji generalizacija odnosi se na albansku manjinu, a samo 1/3 na sve druge manjne.

Tablica br. 1: Zastupljenost tema po manjinama (%)

Tematske oblasti	Albanci	Bošnjaci	Romi	Mađari	Bugari	Hrvati
Politika	51.4	43.7	37.5	46.7	33.3	40
Ekonomija	5.6	3.1	3.1	-	-	-
Kultura	1.4	3.1	31.2	20	-	20
Prava nacionalnih manjina	4.2	12.5	3.1	26.7	50	40
Kvaliteta života	15.3	12.5	6.3	-	16.7	-
Konflikti	16.7	6.3	12.5	-	-	-
Međunacionalni odnosi	5.6	18.8	6.3	6.7	-	-
UKUPNO	100	100	100	100	100	100

b) Bošnjaci

Način na koji tiskani mediji izvještavaju o bošnjačkoj nacionalnoj manjini sagledan je na temelju analize 32 teksta. U promatranom razdoblju objavljen je 41 tekst, ali se skoro polovina tekstova odnosi na aktivnosti Rasima Ljajića – i kao saveznog ministra za nacionalne i etničke odnose (9 tekstova), i kao predsjednika Sandžačke demokratske partije (10 tekstova). S obzirom na to da se tekstovi u kojima se Rasim Ljajić pojavljuje u funkciji ministra ne odnose direktno na bošnjačku nacionalnu manjinu, analizirana su preostala 32 teksta.

Dva događaja iz političkog života su bila povod pisanju o ovoj nacionalnoj manjini: donošenje Ustavne povelje i izbori za predsjednika Srbije. Ustavnom poveljom regulirani su odnosi između Srbije i Crne Gore, što je iniciralo aktivnosti bošnjačkih partija jer se Sandžak (većinski naseljen Bošnjacima) prostire i na teritoriju Srbije i na teritoriju Crne Gore. Drugi povod za pisanje o Bošnja-

Tablica br. 2: Socijalne uloge aktera

Socijalna uloga aktera	Albanci		Bošnjaci		Romi		Mađari		Bugari		Hrvati	
	Ind.	Kol.	Ind.	Kol.	Ind.	Kol.	Ind.	Kol.	Ind.	Kol.	Ind.	Kol.
Etnička	13	44	13	12	10	23	1	3	-	4	-	4
Politička	34	21	16	18	3	1	8	10	-	-	-	1
Vjerska	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Profesionalna	1	5	4	-	-	1	-	-	-	3	-	-
Privrednik	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Umjetnik	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Stručnjak	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-
NVO	2	1	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-
Vojna	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lokalna samouprava	3	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-
UKUPNO	54	73	44	32	13	26	12	13	0	9	0	5

cima bili su predsjednički izbori, a pažnja je bila usmjerena na to kojeg će kandidata poduprijeti najvažnije političke partije koje okupljaju Bošnjake.

Najzastupljeniji su tekstovi o politici, a zatim slijede međunacionalni odnosi, prava nacionalnih manjina i kvaliteta života (tablica br. 1). Glavne teme su autonomija Sandžaka (9,4%), a zatim rješavanje manjinskog pitanja u Ustavnoj povelji, vjerska tolerancija i prava nacionalnih manjina. Osim praćenja aktivnosti političkih partija, pozornost medija privlačili su i međustranački sukobi unutar bošnjačkog političkog tijela.¹⁰ Bošnjaci su jedina nacionalna manjina u vezi koje se pisalo o ratnim zločinima počinjenim devedesetih godina (povodom suđenja za otmicu u Štrpcima), kao i o odnosu vjerskih zajednica i države i vjerskoj toleranciji uopće.

Glavni izvori informacija su manjinske političke partije (40,6%) i državni organi (25%). Dominiraju političke uloge aktera (34), kako individualnih, tako i kolektivnih (tablica br. 2), a zatim slijede etničke uloge (25). Karakteristično je da se samo kod Bošnjaka javljaju vjerski dostojanstvenici i privrednici (ovo drugo se može donekle objasniti uspjehom privatnog preduzetništva u Novom Pazaru). Od političara najviše prostora dobili su predstavnici Koalicije za Sandžak i Sandžačke demokratske partije. Socijalnim i interesnim razlikama unutar manjine mediji nisu posvetili pozornost, a samo u dva teksta govori se o demografskim kategorijama (djeci i starima). Pripadnici ove manjine su u 29% slučajeva citirani, a u 13% i parafrazirani (tablica br. 3); od ukup-

10

U vladajućoj koaliciji na republičkom i federalnom nivou je Sandžačka demokratska partija, a lokalnu vlast u Novom Pazaru, Raški, Sjenici i Tutinu osvojila je Lista za Sandžak.

Tablica br. 2: Socijalne uloge aktera

	Albanci	Bošnjaci	Romi	Mađari	Bugari	Hrvati
Citirani	17.3	29	10.3	32	22.2	0
Parafrazirani	3.1	13	5.1	20	11.1	0
Spomenuti	79.6	58	84.6	48	66.7	100
UKUPNO	100	100	100	100	100	100

nog broja fotografija kojima su ilustrirani tekstovi (9), na više od polovine nema pripadnika ove nacionalne manjine – prikazani su nemanjinski političari ili objekti (tablica br. 4).

Četiri teksta iznose vrijednosno negativne stavove prema Bošnjacima: u jednom slučaju se radi o otvoreno iznesenom diskriminacijskom stavu, u dva teksta se može prepoznati prikriveno diskriminacijski pristup, a u jednom je prenesen diskriminacijski stav praćen kritikom. Namjeravani efekt tekstova je prije svega informativan (78.1%), a zatim mobilizacijski (9.4%). Izvještavanje o bošnjačkoj nacionalnoj manjini se najčešće javlja u formi izvještaja i vijesti.

c) Romi

U promatranom razdoblju objavljena su 32 teksta koja se odnose na Rome i uglavnom su iz oblasti politike i kulture (tablica br. 1). Relativno veliki broj tekstova o Romima može se donekle objasniti time što su Romi druga po veličini manjina na jugu Srbije, tako da su bili uključeni u sve aktivnosti usmjerene na razrješavanje krize na ovom području (od navedenog broja, u polovini tekstova se Romi spominju zajedno s Albancima). Iako za njih nije karakteristična aktivnost kroz partije, oni se javljaju u velikom broju tekstova koji se odnose na lokalne izbore na jugu Srbije (osam tekstova). Osim toga, o Romima se uglavnom izvještavalo povodom aktivnosti međunarodnih organizacija i lokalne samouprave, kao i incidenata. Najzastupljenije teme su bile mjere za poboljšanje položaja i prava Roma (četiri teksta), posebno obrazovanje Roma (otvaranje novih škola i edukativnih centara – četiri teksta), zatim skinheds i nasilje nad Romima (četiri teksta). Također se pisalo i o njihovom načinu života, praznicima i običajima (tri teksta).

Najčešći izvor informacija o Romima su državni organi i lokalna samouprava. Za razliku od drugih manjina, kad se radi o Romima, mediji pokazuju veću osjetljivost za razlike unutar manjina, tako da se gotovo jedna petina tekstova odnosi na djecu. Isti broj tekstova izvještava o Romima kao žrtvama verbalnih i nasilnih incidenata.

Dvije trećine socijalnih aktera su kolektivni, a jedna trećina individualni (tablica br. 2). U oba slučaja dominiraju etničke uloge aktera. Slaba zastup-

Tablica br. 3: Način predstavljanja aktera (%)

	Albanci	Bošnjaci	Romi	Mađari	Bugari	Hrvati
Citirani	17.3	29	10.3	32	22.2	0
Parafrazirani	3.1	13	5.1	20	11.1	0
Spomenuti	79.6	58	84.6	48	66.7	100
UKUPNO	100	100	100	100	100	100

ljenost političkih uloga može se objasniti slabim političkim organiziranjem koje karakterizira Rome. Istaknuti pojedinci romske nacionalnosti koji se javljaju u ovim tekstovima su Dragoljub Acković (predsjednik Romske kongresne partije) i Romska koalicija Napredak. Osim toga, u tekstovima se spominje nekoliko udruženja i NVO čije su aktivnosti usmjerene na romsku populaciju. Kao što je slučaj s drugim manjinama, o njihovim aktivnostima uglavnom govore drugi – oko 10% aktera romske nacionalnosti je citirano, 5% parafrazirano, a ostali su spomenuti (tablica br. 3). Zanimljivo je da i za Svjetski dan Roma nijedan predstavnik ove manjine nije dobio priliku da iznese svoj stav u novinama – s prijema predstavnika romske manjine povodom njihovog praznika, prenesene su riječi Vojislava Koštunice, predsjednika SRJ i Rasima Ljajića, saveznog ministra za nacionalne i etničke odnose. Kad se radi o vizualnoj prezentaciji, osam tekstova je praćeno fotografijama, a od toga su pet individualne i grupne fotografije Roma (tablica br. 4).

Način na koji se izvještava o Romima u tiskanim medijima (ukazivanje na potrebu za poboljšavanjem njihovog socijalno-ekonomskog položaja, kao i izvještavanje o incidentima čije su žrtve Romi) stvara sliku o njima kao o društvenoj grupi kojoj je potrebna pomoć. Naravno, to ne znači da u analiziranim medijima nema predrasuda, stereotipa, neopravdanih generalizacija. U promatranom razdoblju u dva teksta se javljaju generalizacije koje se odnose na čitavu manjinu, dok se tri teksta mogu ocijeniti vrijednosno negativno usmjerenima prema Romima. Kad se radi o načinu iznošenja vrijednosnog stava, u jednom tekstu se otvoreno iznose diskriminacijski stavovi novinara sa ciljem omalovažavanja romske manjine, dok su u dva teksta preneseni diskriminacijski stavovi praćeni kritikom. Ipak, prevladavaju tekstovi čiji je namjeravani efekt informativan, uz dominaciju izvještaja kao novinarske forme.

d) Mađari

O mađarskoj nacionalnoj manjini objavljeno je 15 tekstova. Slika o Mađarima koji žive u Srbiji gradi se u medijima prvenstveno praćenjem aktivnosti političkih partija (60% tekstova). Partije koje okupljaju mađarsku manjinu ak-

tivne su na političkoj sceni Srbije od uspostavljanja višepartijskog sistema: sudjelovale su na svim izborima, imaju poslanike u parlamentu, sudjeluju u izvršnoj vlasti na republičkom i saveznom nivou i lokalnoj samoupravi u nekim gradovima. Zato su u ovom razdoblju u medijima praćene aktivnosti ovih partija povodom donošenja Ustavne povelje i Zakona o prenošenju dijela nadležnosti AP Vojvodini (tzv. omnibus zakon), predsjedničkih izbora i usvajanja zakona o nacionalnim manjinama. Također je praćena aktivnost Jožefa Kase kao potpredsjednika vlade i aktivnosti Saveza vojvođanskih Mađara (SVM) u okviru vladajuće koalicije. Dominantne teme su autonomija Vojvodine i reguliranje položaja nacionalnih manjina u Ustavnoj povelji (tablica br. 1). Nema nijednog teksta o ekonomiji i kvaliteti života, dok su iz područja kulture objavljena tri teksta (zanimljivo je da je među njima i jedini tekst o umjetničkom stvaralaštvu nacionalnih manjina objavljen u ovom razdoblju).

Politika kao najzastupljenija tema određuje i izvore informacija i aktere. Glavni izvor informacija su manjinske političke partije (oko polovine teksto-va), a dominantne uloge aktera, kako kolektivnih, tako i individualnih, su političke (tablica br. 2). Zanimljivo je da je, u odnosu na druge manjine, za izvještavanje o Mađarima karakteristično vrlo malo prisustvo etničkih aktera (u analiziranim tekstovima samo u jednom slučaju se javlja pojedinac kao pripadnik mađarske manjine, a u tri teksta se javlja manjina kao cjelina). Ni u jednom tekstu se ne govori o nekoj demografskoj, socijalnoj ili interesnoj grupi unutar mađarske manjine, a samo u jednom tekstu se spominju žene kao akteri. Inače, akteri iz mađarske nacionalne manjine, u odnosu na druge manjine, najčešće imaju mogućnost govoriti u svoje ime – više od polovine je citirano ili parafrazirano (tablica br. 3).

Samo jedan tekst odslikava mađarsku nacionalnu manjinu u vrijednosno negativnom smislu (riječ je o pismu čitatelja u kome se otvoreno iznosi diskriminacijski stav prema čitavoj manjini s mobilizacijskim efektom, a povod je posebna proslava praznika grada Novog Sada koji je organizirao SVM). Ostali tekstovi su vrijednosno neutralni, bez generalizacija; preovladavaju informativne forme novinarskog izražavanja – vijesti i izvještaji. Od četiri fotografije koje su pratile ove tekstove samo na jednoj je pripadnik manjine, a na ostalima su objekti ili pojedinci koji ne pripadaju manjini (tablica br. 4).

e) Bugari

Iako su malobrojna nacionalna manjina u Srbiji, prema broju tekstova objavljenih u promatranom razdoblju u tiskanim medijima (šest), Bugari su na petom mjestu (slike 1 i 3). Broj analiziranih tekstova o ovoj manjini bio bi veći da su uzeti u obzir svi objavljeni tekstovi koji se odnose na područja naseljena većinski bugarskim stanovništvom. Međutim, u velikom broju ovih tekstova ne spominju se pripadnici bugarske nacionalne manjine, niti se ističe da je to multietnička sredina, kao što je to slučaj kad se piše o sredinama u kojima žive Albanci, Mađari i Bošnjaci. Najveći broj tekstova je o pravima nacional-

nih manjina (50%), a zatim slijede politika i kvaliteta života (tablica br. 1). Konkretni događaji iz političkog života nisu bili povod za pisanje o Bugarima. Kao i kod Roma, slika o ovoj manjini se ne formira praćenjem aktivnosti partija koje okupljaju njene pripadnike. Na stranicama posvećenim unutrašnjoj politici Bugari kao manjina spominju se u kontekstu aktivnosti »velikih« partija i partija drugih nacionalnih manjina; kad se o njima piše kao o članovima velikih partija, ne ističe se njihova nacionalna pripadnost.

Najzastupljenije teme su demografska kretanja, obrazovanje i informiranje na materinskom jeziku (tablica br. 1). Izvori informacija su različiti – lokalna samouprava, čitatelji, pripadnici profesionalnih grupa i NVO. S obzirom na to da se o Bugarima ne piše praćenjem aktivnosti političkih partija koje okupljaju pripadnike manjine, u tekstovima nema nijednog političara, već se uglavnom piše o bugarskoj nacionalnoj manjini kao cjelini i o profesionalnim grupama (tablica br. 2). U dva teksta ističu se posebno djeca (u okviru tema iz oblasti obrazovanja na materinskom jeziku). Jedna trećina aktera je citirana ili parafrazirana, a ostali su spomenuti (tablica br. 3). Svi tekstovi o bugarskoj nacionalnoj manjini su vrijednosno neutralni, bez generalizacija, usmjereni na to da informiraju javnost o problemima s kojima se pripadnici ove manjine susreću u svakodnevnom životu. Jedan tekst je ilustriran fotografijom na kojoj je grupni prikaz predstavnika manjine (tablica br. 4)

Tablica br. 4: Vizualno predstavljanje manjina

Fotografija	Albanci	Bošnjaci	Romi	Mađari	Bugari	Hrvati
Individualna	5	3	2	1	-	1
Grupna	6	1	3	-	1	1
Objekt	4	2	2	2	-	1
Nije pripadnik nac. manjine	3	3	1	1	-	-
UKUPNO	18	9	8	4	1	3

f) Hrvati

Od pet tekstova, koliko je u ovom razdoblju objavljeno o hrvatskoj nacionalnoj manjini, dva teksta se odnose na političke teme, dva na prava nacionalnih manjina, a jedan tekst se bavi kulturnim životom (tablica br. 1). Tekstovi se odnose na aktivnosti lokalne samouprave i Saveznog ministarstva nacionalnih i etničkih zajednica, aktivnosti Demokratskog saveza Hrvata (političke partije koja okuplja predstavnike hrvatske manjine u Srbiji), aktivnosti zemlje matice (posjet ministra vanjskih poslova Hrvatske), a jedan tekst je po-

svećen obilježavanju praznika. O Hrvatima se nije pisalo povodom političkih događaja koji privlače veliku pozornost u zemlji.

Izvor informacija su državni organi, zatim politička partija i pripadnik profesionalne grupe. O hrvatskoj nacionalnoj manjini se uglavnom piše kao o etničkoj grupi kao cjelini; samo u jednom tekstu se javlja politička partija kao akter (tablica br. 2). Svi akteri su kolektivni – nema nijednog teksta u kome se spominju pojedinci kao pripadnici nacionalne manjine ili kao članovi nekih društvenih grupa (profesionalnih, političkih, NVO itd.). U skladu s tim, nema direktnog obraćanja aktera već su samo spomenuti (tablica br. 3). Hrvatska nacionalna manjina je predstavljena socijalno i interesno neizdiferencirano, bez obraćanja pažnje na neku posebnu kategoriju unutar manjine. Svi tekstovi su vrijednosno neutralni, bez generalizacija i informativnog karaktera. Od pet tekstova, tri su praćena fotografijom – po jedna individualna i grupna fotografija pripadnika manjine i jedna fotografija na kojoj je objekt (tablica br. 4).

*

Informiranje na materinskom jeziku jedno je od osnovnih prava nacionalnih manjina. Etnički mediji se obraćaju gotovo isključivo pripadnicima određene manjine i omogućavaju im informiranje na vlastitom jeziku i upoznavanje s temama koje su specifične ili za njih posebno važne. Međutim, oni nisu sredstvo kojim pripadnici nacionalne manjine informiraju širu zajednicu o svom životu, pa samim tim, ne mogu ni utjecati na stvaranje, odnosno mijenjanje slike o određenoj manjini kod ostalih građana. Zato je način na koji nemanjinski (»veliki«) mediji izvještavaju o nacionalnim manjinama posebno važan u multietničkim društvima, kako za identitet same manjine, tako i za odnos većinskog stanovništva prema pripadnicima manjina. Mediji su vrlo značajan činilac u razvijanju nacionalne i vjerske tolerancije. Oni imaju »moć« odlučiti koje slike o manjinama dominiraju u javnosti.¹¹

Analiza izvještavanja tiskanih medija o nacionalnim manjinama u Srbiji pokazala je da proces demokratizacije, koji je u tijeku, ne dovodi automatski do ravnopravnog tretmana nacionalnih manjina – nedovoljna zastupljenost (kvantitativna i kvalitativna) dovodi do stvaranja uprošćene slike o pripadnicima neke manjine koja se sastoji od nekoliko karakteristika, što pojačava predstavu o njima kao »drugima« koji ne dijele sve probleme društva i ne sudjeluju u svim aktivnostima. Dominiraju teme iz oblasti politike, dok su druge oblasti zanemarene, čime se čitateljima uskraćuje mogućnost informiranja o raznovrsnim potrebama, aktivnostima i problemima s kojima se susreću pripadnici nacionalnih manjina. Najaktualniji ekonomski problemi društva uopće se ne povezuju s nacionalnim manjinama, pa je sfera ekonomije najma-

11

Mahtani, Minelle *Representing Minorities: Canadian Media and Minority Identities*, <http://search.epnet.com/direct>.

nje zastupljena u objavljenim tekstovima. Nedostatak objavljenih tekstova o tradiciji, običajima, kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu onemogućava bolje upoznavanje manjina. Umjesto da svojim načinom izvještavanja smanjuju distancu prema manjinama, mediji, naglaskom na sukobima i incidentima i isticanjem negativnih primjera, utječu na većinski narod da obnavlja negativne stereotipe o manjinama.

Mediji, također, pokazuju vrlo malu senzibilnost za razlike unutar manjina. Zanimljivo je da drugi aspekti identiteta, osim etničkih, i svi pripadnici jedne manjine uglavnom se promatraju kao da dijele ista socijalna iskustva. Analiza objavljenih tekstova je pokazala da se pripadnici nacionalnih manjina najčešće javljaju u etničkim i političkim ulogama, dok su uloge koje bi ih predstavljale kao aktivne članove društva (privrednike, stručnjake, umjetnike) vrlo malo prisutne. Pripadnici manjina su rijetko predstavljeni kao ljudi koji imaju nešto važno za reći, pa njihove aktivnosti najčešće interpretiraju drugi (zanimljivo je da ni u jednom tekstu nije korišten neki etnički medij kao izvor informacija). Slično je i kad se radi o njihovom vizualnom prisustvu u novinama.

Analiza sadržaja kao metoda je ograničena na sadržaj poruke koju prenose mediji, ali ne pruža spoznaje o tome kako različite poruke utječu na stavove i ponašanja pripadnika različitih društvenih grupa. Drugim metodološkim postupcima moglo bi se doći do spoznaje, ne samo o utjecaju medijskih poruka na stavove većinskog naroda prema manjinama, već i o tome što pripadnici manjina očekuju od medija i kako interpretiraju sliku koju ovi o njima stvaraju.

Literatura

- Gredelj, S.: *S onu stranu ogledala*, IIC SSO Srbije, Beograd, 1986.
- Jovanović, Đ. i drugi: *Parodija tragičnog*, Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica i dr., 2002.
- Mahtani, Minelle *Representing Minorities: Canadian Media and Minority Identities*, <http://search.epnet.com>
- Milivojević, S.: *Mirroring Images: Ethnic Minorities in the South East European*, <http://www.media-diversity.org>
- Mimica, A. i Vučetić, R.: *Vreme kada je narod govorio*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2001.
- Nenadović, A.: »Politika« u nacionalističkoj oluji, u *Srpska strana rata. Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, II dio, prir. Nebojša Popov, Samizdat B92, Beograd, 2002.
- Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, zbornik radova, SANU, Beograd, 1996.
- Saopštenje br. 295*, Republički zavod za statistiku, godina LII, 24.12.2002, Beograd
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, *Službeni list SRJ*, br. 11, od 27. februara 2002.

Prilog 1: Struktura stanovništva Srbije prema nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti (2002)

Nacionalna ili etnička pripadnost	Broj	Postotak
UKUPNO	7 498 001	100.00
Srbi	6 212 838	82.86
Crnogorci	69 049	0.92
Jugoslaveni	80 721	1.08
Albanci	61 647	0.82
Bošnjaci	136 087	1.82
Bugari	20 497	0.27
Bunjevci	20 012	0.27
Vlasi	40 054	0.53
Goranci	4 581	0.06
Mađari	293 299	3.91
Makedonci	25 847	0.35
Muslimani	19 503	0.26
Nijemci	3 901	0.05
Romi	108 193	1.44
Rumunji	34 576	0.46
Rusi	2 588	0.03
Rusini	15 905	0.21
Slovaci	59 021	0.79
Slovenci	5 104	0.07
Ukrajinci	5 354	0.07
Hrvati	70 602	0.94
Česi	2 211	0.03
Ostali	11 711	0.16
Neizjašnjeni i neopredijeljeni	107 732	1.44
Regionalna pripadnost	11 485	0.15
Nepoznato	75 483	1.01

Izvor: Republički zavod za statistiku, *Saopštenje br. 295*, godina LII, 24.12.2002.

Summary

The paper deals with the manner in which the printed media in Serbia inform on the life of national minorities. The picture on minorities created by the media does not only influence the attitude of the majority people towards the members of minorities, but also on formation and identity consolidation of the minorities as well as on their integration into the wider community. Marginalization of the minorities in the media enhance their »invisibility« in the society and reduced image on minorities, which ensues from media selection of society experiences and roles, stimulates prejudices towards the minorities.

The paper is based on a quantitative and qualitative contents analysis of one-year reporting in the two daily newspapers with large circulation. Apart from quantitative analysis of presentation on national minorities, the quality of reporting on national minorities is also analyzed: coverage of different fields of life (economy, politics, culture, minority rights, everyday life, conflicts and international relations) and relating certain minorities with only one or several specific problems; sources of information on minorities and treatment of ethnic actors (collective and individual); value orientation of the texts; impact of political situation and condition of interethnic relations on size and contents of the report.